

תוכן העניינים

מבוא	3
פרק ראשון. עליית יהודי תימן לארץ-ישראל בשנים 1882-1948	4
פרק שני. השתלבות עולי תימן בחברה הארצישראלית	11
פרק שלישי. האישה התימנית ותמורות במעמדה	20
סיכום	29
ביבליוגרפיה	31

מבוא

משנת תרמ"ב (1881/82) החלו יהודי תימן לעלות לארץ-ישראל ולהגשים את רעיון הגאולה כפי שנתגבש בתודעתם הקולקטיבית במהלך שנות גלותם. עם עלייתם ארצה פגשו העולים מציאות אחרת, שונה מן המצופה. הם לא מצאו את השלמות הדתית והמוסרית שציפו שתתקיים בארץ הקודש: תנאי השיכון וההשתכרות היו קשים ומקפחים, מערכת יחסיהם עם מעסיקיהם ועם מוסדות היישוב לא היו קלים, שינויי מעמדות בתוך התא המשפחתי ובעיקר תופעת החילון – כל אלה לא תאמו כלל את הציפיות שהביאום לעלות ארצה. יתרה מזאת, גם מה שנתפס בעיניהם כ"יהודי" עמד במבחן של שינוי, ואף את המושג הזה הם נדרשו להגדיר מחדש.

יחד עם זאת, היוו עולי תימן חלק מקולקטיב ציוני הנאבק על תקומתו בימי המדינה שבדרך, תחת הנהגתה של הגמוניה ציונית בעלת תודעה אירופוצנטרית מובהקת, ששאפה לקדם את רעיון המדינה היהודית. תקופה זאת התנהלה תוך כדי קיפוחם בתחומי השכר והדיור ומתוך מגמה הגמונית תרבותית השוללת את מאפייניהם המסורתיים הגלתיים בשפה, בלבוש ובאורחות החיים. הזדהותם של עולי תימן עם ערכי הציונות באה לידי ביטוי באמצעות שילובם של ערכים אלה במונחים מתוך עולם השיח של קיום מצוות העלייה לארץ-ישראל ונרטיב הגאולה המסורתי. יחד עם זאת, ערכים אחרים המזוהים עם הציונות המודרנית, ובעיקר אורחות החיים הליברליים החילוניים ודמות "העברי החדש" עמדו בסתירה לנרטיב המסורתי ויצרו קונפליקט אשר העיב על מגמת ההשתלבות השלמה. קונפליקט זה העמיד במבחן את המסורת ארוכת השנים ואיים עליה בהשפעתו על מגמות חילון בקרב בני הדור הצעיר ואף על שינויי מעמדות בתוך המשפחה.

העלייה גרמה, כאמור, לתמורות רבות בתפיסותיהם ומנהגיהם של עולי תימן ותמורות אלה חלו אף על מעמד האישה. בארץ-ישראל נחשפה האישה התימנית לתרבות היהודית מזרח-אירופית, שהייתה זרה לה, כמו לכמעט רוב בני העליות מארצות האסלאם. הקשיים החברתיים והכלכליים נתנו את אותותיהם והשפיעו גם על תהליך התפתחות מעמד האישה התימנית. מטרת עבודה זו היא לבחון את התהליכים והשינויים האלה. שאלת המחקר הינה "מה היו השינויים במעמד האישה התימנית לאחר עלייתה ארצה וכיצד הגיבו בני העדה התימנית לשינויים אלה?". העבודה תתמקד בתקופה שבין ראשית העלייה התימנית לבין קום מדינת ישראל.

פרק ראשון. עליית יהודי תימן לארץ-ישראל בשנים 1882-1948

העלייה הגדולה של יהודי תימן לארץ-ישראל החלה בשנת תרמ"ב, אך יוצאי תימן עלו לארץ-ישראל עוד לפני שנת תרמ"ב. למשל, החכם ר' שלום בן סעיד מזרחי עלה לירושלים עם משפחתו בשנות השבעים של המאה ה-19. הוא פרסם את חיבורו בתחום הקבלה "שלום ירושלים" ובהקדמה לחיבורו סיפר כיצד בא לירושלים: "בעגלון אחד דרך בית מלון ותכף עליתי במרכבה והולכני עד רחוב אחר והראה לי מנגד חצר אחד יפה". גם בחיבור "סוכת שלום", שחובר בשנת תרנ"א (1890/91), מספר ר' שלום בן סעיד מזרחי על התפעמותו מירושלים. רבי שלום בן סעיד מזרחי מספר שהוא לא היה העולה היחיד שעלה בשנות השבעים מתימן לירושלים, אלה היו בה גם כמה מבני משפחתו.¹

אולם עד שנת 1881 עלו לארץ-ישראל יהודי תימן בודדים וגל העלייה הראשון החל בסוף שנת תרמ"א ונמשך בשנת תרמ"ב. עולה כי העלייה בשלביה הראשונים לא הייתה מאורגנת, אלא עליית יחידים שהצטרפו זה לזה לצורך מסעם בדרך.² חלוצי הגל הראשון של העלייה מתימן היו עמנואל בן שלום אלנקאש ויוסף בן שלמה אלנדאף, אשר יצאו מצנעא עם משפחותיהם לאחר חג השבועות בחודש סיוון תרמ"א.³ הצלחתם הכשירה את הלבבות, ובעקבותיהם החלו עוד שיירות לעשות את דרכן לעבר עיר הנמל חודידה. קהתי מציין שבשנת תרמ"ב הייתה התעוררות מקומית לעלייה לארץ-ישראל, והיהודים נתנו בה סימן "אעלה בתמר", היינו "אעלה בתמר" ב". הוא מספר על שיחתו עם שלום כסאר מעולי תימן בעליית תרמ"ב. שלום כסאר ציין שבתרמ"ב עלתה לארץ אישה ממשפחת אלהשאש. כשנודע הדבר אמרו רבים: "אם האישה עלתה, מדוע לא נעלה גם אנו?"⁴

בראשית שנת תרמ"ב, עלו כ-300 עולים מצנעא וזאת הייתה העלייה התימנית ההמונית הראשונה לארץ-ישראל. גל עלייה זה נמשך לאורך כל שנת תרמ"ב, לעתים בקצב איטי ולעתים בקצב מואץ, הכל לפי טיב הידיעות שהגיעו מארץ-ישראל ועד כמה שהתירו השלטונות העות'מאניים, ששלטו אז בתימן ובארץ-ישראל. בשנת תרמ"ג אמנם חלה ירידה במספר העולים מתימן, אך תנועת העלייה לא פסקה לגמרי, ובתרמ"ד היו יוצאי תימן כ-2% מן האוכלוסייה בארץ, ומספרם הגיע ל-450 נפש.⁵

¹ י' טובי, "קהילות יהודיות בתימן", בתוך: י' טובי (עורך), **מורשת יהודי תימן: עיונים ומחקרים**, ירושלים: בואי תימן, 1977, עמ' 79-78.

² י' ניני, "כרוניקה חדשה על עליית תרמ"ב מתימן", בתוך: י' ברנאי ואחרים (עורכים), **מחקרים ביהדות ארצות האסלאם**, חיפה: אוניברסיטת חיפה, 1981, עמ' 268-269.

³ לפי גרסה אחרת, משפחות אלנקאש ואלהשאש. ראו י' טובי, "זכרונות ר' יוסף מצ'מוני על העליות הראשונות מתימן לארץ-ישראל", **תימא** 9 (2003), עמ' 86.

⁴ מ' קהתי, "יהדות תימן", **אפיקים** 87 (1986), עמ' 23.

⁵ א' יערי, "עליית יהודי תימן לארץ-ישראל", בתוך: י' ישעיהו וא' צדוק (עורכים), **שבות תימן**, תל-אביב: מתימן לציון, 1945, עמ' 24.